

Produktion, løn og priser i makroøkonomisk perspektiv

Claus Vastrup

Økonomisk Institut, Aarhus Universitet

SUMMARY: This paper explains in a macroeconomic perspective first how transaction and information costs make the more wealthy people the owners of real capital and the less wealthy people the lenders and the wage earners. Secondly, it discusses the division of risk caused by transaction costs and risk averseness and thus tries to explain the enterprise and the wage system together with the problem of whether production of investment and consumer goods takes place after order or to expected sales. Thirdly, it explains by search costs, time dimension, and disaggregation why wages are less flexible than prices. Finally, some comments are made on the differences between the keynesians and the monetarists with regard to the flexibility of wages and prices.

Indledning

Hensigten med de følgende bemærkninger er i et makroøkonomisk perspektiv at diskutere forhold vedrørende produktionens tilrettelæggelse, herunder de kortsigtede beslutninger vedrørende beskæftigelse, løn og priser.

Man kan i overensstemmelse med Keynes' opdeling (1936) af foretagernes forventninger i de langsigtede vedrørende kapitalapparatets størrelse og de kortsigtede vedrørende produktionens størrelse henregne anskaffelse af investeringsgoder til efterspørgselssiden. Med en sådan opdeling er det så godt som udelukkende i tre korte kapitler (kap. 5-7), at Keynes separat diskuterer spørgsmål vedrørende produktionen og dermed vareudbuddet på kort sigt.

Keynes synes ikke at lægge afgørende vægt på udbudssiden, idet han efter at have nævnt, at foretagernes kortsigtede forventninger er afgørende for størrelsen af produktion og beskæftigelse, antager, at »it will often be safe to omit express reference to *short-term* expectation, in view of the fact that in practice the process of revision of short-term expectation is a gradual and continuous one, carried on largely in the light of realised results; so that expected and realised results run into and overlap one another in their influence« (s. 50). Endvidere anføres det senere, at »Accordingly it is sensible for producers to

Produktion, løn og priser i makroøkonomisk perspektiv

Claus Vastrup

Økonomisk Institut, Aarhus Universitet

SUMMARY: This paper explains in a macroeconomic perspective first how transaction and information costs make the more wealthy people the owners of real capital and the less wealthy people the lenders and the wage earners. Secondly, it discusses the division of risk caused by transaction costs and risk averseness and thus tries to explain the enterprise and the wage system together with the problem of whether production of investment and consumer goods takes place after order or to expected sales. Thirdly, it explains by search costs, time dimension, and disaggregation why wages are less flexible than prices. Finally, some comments are made on the differences between the keynesians and the monetarists with regard to the flexibility of wages and prices.

Indledning

Hensigten med de følgende bemærkninger er i et makroøkonomisk perspektiv at diskutere forhold vedrørende produktionens tilrettelæggelse, herunder de kortsigtede beslutninger vedrørende beskæftigelse, løn og priser.

Man kan i overensstemmelse med Keynes' opdeling (1936) af foretagernes forventninger i de langsigtede vedrørende kapitalapparatets størrelse og de kortsigtede vedrørende produktionens størrelse henregne anskaffelse af investeringsgoder til efterspørgselssiden. Med en sådan opdeling er det så godt som udelukkende i tre korte kapitler (kap. 5-7), at Keynes separat diskuterer spørgsmål vedrørende produktionen og dermed vareudbuddet på kort sigt.

Keynes synes ikke at lægge afgørende vægt på udbudssiden, idet han efter at have nævnt, at foretagernes kortsigtede forventninger er afgørende for størrelsen af produktion og beskæftigelse, antager, at »it will often be safe to omit express reference to *short-term* expectation, in view of the fact that in practice the process of revision of short-term expectation is a gradual and continuous one, carried on largely in the light of realised results; so that expected and realised results run into and overlap one another in their influence« (s. 50). Endvidere anføres det senere, at »Accordingly it is sensible for producers to

base their expectations on the assumption that the most recently realised results will continue, except in so far as there are definite reasons for expecting a change« (s. 51).

Selv om det sidste citat ifølge sin ordlyd er ensbetydende med, at produktionen i almindelighed vil være uændret over tiden, er det formentlig rimeligt at antage, at Keynes med det anførte snarere tænker sig, at produktionen i almindelighed vil være i overensstemmelse med den fra efterspørgselssiden ønskede størrelse. En sådan fortolkning, der enten udelukker betydningen af foretagernes selvstændige forventninger eller antager, at disse ikke bliver skuffede, er da også i overensstemmelse med Keynes' udtrykkelige accept (s. 17) af klassikernes forudsætning om foretagernes efterspørgsel efter arbejdskraft. Denne afhænger ikke af foretagernes forventede, men af de faktiske færdigvarepriser¹.

Det er formentlig på denne baggrund, at den senere keynesianske litteratur i almindelighed ikke tillægger foretagernes produktionsbeslutninger og kortsigtede prisfastsættelse nogen selvstændig betydning, men som bekendt koncentrerer sig om efterspørgselssiden. Både udbydere og efterspørgere antages således at være i ligevægt, idet det forudsættes, at foretagerne netop afsætter en ud fra profitmaksimeringshensyn fastsat produktion, samtidig med at efterspørgerne heller ikke skuffes i deres ønsker om køb af en vis varemængde. I almindelighed forudsætter den keynesianske litteratur derfor fuld gennemsigthed og tilpasning af priserne på varemarkedet.

I modsætning hertil, men stadig i god overensstemmelse med Keynes (f.eks. kap. 2) forudsætter den keynesianske litteratur enten direkte, at arbejdsmarkedet er præget af trægt bevægelige eller stive pengelønninger, eller at der på dette marked er manglende gennemsigthed eller usikre forventninger, som resulterer i en sådan mangel på bevægelighed.

Den her givne karakteristik af den keynesianske litteraturs forudsætninger om de to markeder gælder f.eks. Ackley (1961) og Modigliani (1963), der antager, at pengelønningerne er ubevægelige, men ikke diskuterer en tilsvarende mulighed med hensyn til varepriserne. Hvis keynesianerne endelig forudsætter, at varepriser er ubevægelige og exogene, er det som regel i modeller uden et specificeret arbejdsmarked. I fortolkningen af en sådan exogenitet er

---

1. Jvf. f.eks. Grossman (1972), der også mener, at Keynes antager, at foretagerne er i ligevægt og således accepterer klassikernes forudsætning om foretagernes efterspørgsel efter arbejdskraft. Keynes' forelæsningsnoter fra 1937 synes i øvrigt at støtte en sådan fortolkning, jvf. Keynes (1973 a, s. 179-83) og især hans bemærkning om, at »I'm more classical than the Swedes« (s. 183). Se imidlertid Leijonhufvud (1968; 1974) for en anden opfattelse.

Friedman (1971) i fuld overensstemmelse med de fleste keynesianere, omend mere explicit, når han udtrykkelig angiver, at det kun er af fremstillingsmæssige grunde, at pris- og ikke lønniveauet forudsættes konstant i hans fremstilling af den keynesianske model.²

Som en blandt få undtagelser fremhæver Patinkin (1965, kap. XIII-XV) i sin diskussion af årsagerne til ufrivillig arbejdsløshed, at denne kan fremkaldes af en initial mangel på bevægelighed i såvel pengelønninger som varepriser. Patinkin tager ikke stilling til, hvilken af de to situationer som er mest sandsynlig, idet han nøjes med at konkludere, at ufrivillig arbejdsløshed skyldes en eller anden dynamisk uligevægtssituation. Samtidig angiver han udtrykkeligt (s. 340-341), at en sådan forklaring i modsætning til Keynes' ikke lægger restriktioner på udviklingen i reallønnen. Dette spørgsmål er tidligere blevet diskuteret af Dunlop (1938), Tarsis (1939) og Keynes (1939)³.

Monetarister kan ligesom keynesianere kritiseres for ikke i tilstrækkelig udstrækning at diskutere bevægeligheden på kort sigt i varepriser og pengelønninger, jvf. Gordon (1976). Dette gælder især de kvantitetsteoretiske overvejelser, men f.eks. ikke Friedmans (1968; 1975) diskussion af sammenhængen mellem beskæftigelse og pengeløn, der netop vedrører beslutninger om pengelønnens højde og produktionens størrelse.

Keynesianere kritiserer klassikere (og monetarister) for at acceptere Say's lov om, at udbud skaber sin egen efterspørgsel. Med samme ret kan man kritisere keynesianere (og delvis Keynes) for ligesom klassikerne at acceptere en tese om, at efterspørgsel skaber sit eget udbud. Med ufuldkommenheder og forventninger på såvel vare- som arbejdsmarkedet er der på kort sigt ikke grund til at antage, at hverken det ene eller det andet er tilfældet.

I det følgende diskuteres de helt kortsigtede beslutninger vedrørende produktion, løn og priser, idet det alene er igennem ændringer af disse, at tilsvarende langsigtede ændringer kan realiseres. Da fordelingen af ejendomsretten til realkapital, forskelle i produktionsfaktorernes aflønningsformer og spørgsmålet, om produktionen finder sted efter købers ordre eller til forventet

---

2. I de sidste par år er der dog fremkommet såkaldte »fix-price«-teorier, som baserer deres resultater på en forudsætning om såvel exogene pengelønninger som varepriser, jvf. f.eks. Barro og Grossman (1971; 1976) og Malinvaud (1977). Denne dobbelte exogenitet antages at give foretagerne mulighed for en selvstændig adfærd i forhold til efterspørgselsiden. Det forklares dog ikke, hvem der ud fra hvilke motiver bestemmer og fastholder varepriser og pengelønninger, hvorfor det er svært at se, at denne selvstændighed er særlig reel.

3. Af andre undtagelser kan dog også nævnes Lundberg's (1937) og Metzler's (1941) diskussion af utilsigtede lagerændringer samt diskussionen om den kortsigtede efterspørgsel efter arbejdskraft (se Gelting (1969)), der dog kun tillægger foretagerne selvstændighed i relation til arbejdsmarkedet.

afsætning, er afgørende for de nævnte kortsigtede beslutninger, vil disse forhold først blive analyseret. Dernæst diskuteres, hvorledes usikkerheden som følge af tidkrævende produktionsprocesser og forskelle i efterspørgselsforhold på varemarkedet påvirker den relative bevægelighed af løn og varepriser. På denne baggrund diskuteres kort forskelle mellem keynesianere og monetarister med hensyn til årsagerne til deres forskellige forudsætninger vedrørende bevægeligheden på kort sigt i lønninger og priser.

Da formålet er at diskutere baggrunden for konjunktursvingninger, arbejdsløshed og inflation i et industrialiseret samfund, forudsættes det, at der udelukkende er tale om industrielt fremstillede forbrugs- og investeringsvarer. Opgavefordeling og aflønningsformer vil ikke nødvendigvis være den samme ved produktionen af landbrugsvarer eller tjenesteydelser.

Eksistensen af monopoler og konkurrencebegrænsende aftaler har som bekendt betydning for løn- og prisdannelsen. Da sådanne forhold nok har betydning for størrelsen, men ikke i sig selv for det forhold om der ændres på varepriser og pengelønninger, forudsættes der i det følgende tilnærmelsesvis atomistiske forhold på både vare- og arbejdsmarkedet. Dette kan også retfærdiggøres med, at der i litteraturen har været en særlig interesse for at undersøge, om atomistiske markeder kunne sikre fuld beskæftigelse, således at arbejdsløshed alene kunne forklares ved eksistensen af fagforeninger, lovgivning om mindstelønninger m.v.

Det forudsættes endvidere, at produktionsprocesserne er tidkrævende, og at der ikke er fuld sikkerhed med hensyn til resultatet af indsatsen af de to produktionsfaktorer, arbejdskraft og realkapital. Endvidere forudsættes manglende gennemsigtighed og transaktionsomkostninger på markederne for både fordringer, færdigvarer og produktionsfaktorer.

Ejendomsretten til realkapital

Da omkostningerne ved at producere kapitalgenstande op til i hvert fald et vist niveau må antages at vokse mindre end proportionalt med kapaciteten, vil der i den produktion, hvor disse kapitalgenstande anvendes, være en tendens til på hver genstand at benytte arbejdskraft fra flere personer. Der vil derfor være færre kapitalgenstande end personer, og uden en opdeling af ejendomsretten eller egenkapitalen vil sådanne relativt få og store kapitalgenstande derfor skulle ejes af et tilsvarende begrænset antal personer. Samtidig må formuefordelingen på grund af en mere jævn fordeling af indkomst og opsparingsmotive antages at være mere lige fordelt. Denne forskellige fordeling af ejendomsret og formue medfører, at de, der har ejendomsret til realkapital, vil

være låntagere, samtidig med at personer uden ejendomsret, men med formue nødvendigvis må være långivere.

Spørgsmålet om, hvem der er ejere og låntagere, og hvem der er långivere, vil afhænge af omkostningerne og mulighederne for de forskellige personers låntagning. Transaktionsomkostninger på fordringsmarkedet vil medføre en tendens til, at realkapital ejes af personer med en forholdsvis stor formue, idet disse har et mindre behov for at låne og derfor vil pådrage sig færre omkostninger, end hvis mindre formuende personer skulle eje og belåne den samme realkapital.

Foruden transaktionsomkostninger vil långiveres vanskeligheder ved at skønne over værdien af det færdige produktionsresultat og realkapitalen ved låneperiodens slutning have betydning for låneforholdet. Behovet for et sådant skøn vil som følge af muligheden for tab især være af betydning ved belåning ud over et punkt, der svarer til realkapitalens initialværdi fratrukket den maksimalt tænkelige værdiforringelse. Det må nemlig antages at være umuligt eller forbundet med betydelige omkostninger for långiverne at skelne mellem ejere, hvis anvendelse af realkapitalen reducerer dennes værdi med henholdsvis et stort og et lille beløb. Hvis egenkapitalen derfor er større end den maksimalt tænkelige værdiforringelse, vil denne mulighed for tab ikke være til stede. Afhængig af den konkrete kapitalgenstand vil långivere med risikoaversion derfor kræve en højere betaling ved långivning til mindre end til mere formuende ejere.

Omkostningerne ved fremmed finansiering vil derfor stige betydeligt fra det punkt, hvortil kapitalgenstandens værdi maksimalt kan reduceres. Derfor vil formuende ejere af realkapital være villige til at engagere sig i aktiviteter på mindre fordelagtige vilkår end mindre formuende ejere af en tilsvarende realkapital. Som følge af konkurrence enten direkte på et marked for lejekontrakter eller indirekte via varemarkedet vil der derfor være en tendens til, at ejendomsret til realkapitalen overtages af mere formuende personer. Dette er et eksempel på, hvorledes den af Akerloff (1970) omtalte forskel i information fjerner grundlaget for en bestemt aktivitet. Asymmetriske informationsforhold vedrørende værdiforringelse af realkapital ved egen og andres anvendelse af denne forhindrer långivning mod forholdsvis ringe sikkerhed og dermed ejendomsret for mindre formuende personer⁴.

Der er tale om det samme forhold, som Keynes (s. 144-45) diskuterer under

---

4. Jvf. Jaffee og Russell (1976), der diskuterer et beslægtet emne. De viser, at en stabil ligevægt med forskellige typer af låntagere og asymmetrisk information på grund af muligheden for »adverse selection« medfører en så stram kredittationering, at der ikke ydes risikable udlån.

betegnelsen »lender's risk«. Der er dog den forskel, at Keynes benytter risiko ved långivning til at forklare styrken af svingningerne i det forventede afkast af risikable investeringer over konjunkturerne, mens asymmetrien ovenfor er benyttet til at forklare en tendens til, at det fortrinsvis er formuende personer, som ejer realkapital. Den her anvendte forklaring kan naturligvis udbygges i den af Keynes foreslåede retning.

Selv om ejendomsret til realkapital således kræver en forholdsvis stor egenkapital, kunne man tænke sig, at ejendomsretten gennem aktie- eller anpartsselskaber spredtes til mindre formuende personer. Hvis sådanne ejere er mindretalsaktionærer, vil de i relation til hovedaktionærernes ledelse af virksomheden og overskuddets anvendelse have den samme form for informationsproblemer som yderligststående långivere i forhold til ejerne. I tilfælde af en større spredning af aktiebesiddelsen vil disse informationsproblemer sandsynligvis ikke være så store, men der vil dog være risiko for, at en kreds af mere formuende personer gennem aktieopkøb skaffer sig en dominerende indflydelse på virksomheden, således at problemerne kan opstå på et senere tidspunkt.

Det er formentlig vigtigere, at uanset om der er tale om direkte ejendomsret eller aktiebesiddelse, vil en sådan formueanbringelse bl.a. som følge af manglende kendskab til realkapitalens værdiforringelse medføre usikkerhed vedrørende størrelsen af afkastet. Denne usikkerhed må antages at kunne reduceres ved omkostningskrævende indsamling af information. Men netop som følge af at information er omkostningskrævende, vil priserne på et marked for realkapital eller aktier kun indeholde en vis mængde information. Hvis priserne nemlig indeholdt al nødvendig information, ville ingen være villige til at afholde disse omkostninger og herved skaffe informationen til veje⁵.

Både ved direkte ejendomsret og aktiebesiddelse vil det derfor være fordelagtigt at afholde informationsomkostninger. Men da sådanne omkostninger for en given person vil have karakter af en fast omkostning, vil udbyttet efter fradrag for informationsomkostninger være voksende med størrelsen af den enkelte ejendomsret. Det faste element i informationsomkostningerne vil derfor medføre en mindre spredning af en given formue end den, man skulle vente som følge af risikoaversion hos den pågældende person. På tilsvarende vis medfører informationsomkostninger, at det forventede nettoudbytte af ejendomsret og aktiebesiddelse ved en given spredning af formuen vil være større for mere end mindre formuende personer.

---

5. Jvf. Grossman og Stiglitz (1976) samt Grossman (1976) for en sådan kritik af litteraturen om efficiente markeder.

Denne forskel i vilkår for henholdsvis mere og mindre formuende personer vil være et incitament for skabelsen af fordringer, som reducerer informationsbehovet. Mindre formuende personer vil som følge af risikoaversion og informationsomkostninger være villige til at anbringe deres formue i långivning med forholdsvis stor sikkerhed og en vis reduktion i afkastet. Omvendt vil formuende ejere af realkapital som følge af allerede afholdte informationsomkostninger og forholdsvis ringe risikoaversion selv ved et vist fald i realkapitalens grænseprodukt være villige til på grundlag af låntagning og mod en vis reduktion i betalingen at anskaffe eller udvide mængden af realkapital. Der vil derfor blive etableret en långivning mod sikkerhed og fast afkast, hvis forrentning opadtil er begrænset af låntagernes forventede afkast af realkapital minus deres risikopræmie og nedadtil er begrænset af långivernes forventede afkast af realkapital minus både deres risikopræmie og potentielle informationsomkostninger.

Som følge af transaktionsomkostninger, asymmetriske informationsmuligheder og faste omkostninger ved informationserhvervelse vil det derfor fortrinsvis være mere formuende personer, som enten direkte eller gennem aktiebesiddelse har ejendomsretten til realkapital. Samtidig vil disse formuende ejere være låntagere, mens mindre formuende personer vil være långivere. De sidstnævnte vil på grund af det ringe arbejde med informationsindsamling og formentlig tillige som følge af et behov almindeligvis også samtidig være arbejdstagere.

Med en passende definition af investering og opsparing kan den her beskrevne situation karakteriseres ved, at der som følge af transaktions- og informationsomkostninger etableres et fordringsmarked samt to adskilte persongrupper med selvstændig investerings- og opsparingsadfærd.

Formue og risikoaversion

Den følgende diskussion vedrørende opgavefordelingen mellem personer, som medvirker i produktion og handel, hviler på en forudsætning om, at de, som træffer beslutning om denne fordeling, gør dette ud fra et ønske om herved at maksimere deres nytte. Denne nyttemaksimering påvirkes især af usikkerhed, transaktionsomkostninger og asymmetriske informationsforhold. Der anlægges således et økonomisk synspunkt på forklaringen af opgavefordelingen og de hermed trufne aftaler.

Det antages, at der er tale om personer med forskellig formue og risikoaversion, således at personer med stor formue har mindre risikoaversion end personer med en mindre formue.

Alternativt kunne det forudsættes, at formuerne i en udgangssituation er helt lige fordelt, samtidig med at forskellige personer har forskellig risikoaversion. I en sådan situation vil personer med den mindste risikoaversion være villige til at engagere sig i en given, risikabel aktivitet ved et lavere forventet afkast end personer med større risikoaversion. Hvis alle personer også marginalt antages at have risikoaversion, vil det forventede afkast samtidig være større for de mere end for de mindre risikable af de aktiviteter, som realiseres. Personer med ringe risikoaversion vil derfor engagere sig i aktiviteter med et højere, forventet afkast end personer med en større risikoaversion. Den førstnævnte gruppe vil derfor på længere sigt og som gruppe have en højere faktisk indkomst og dermed formue end den sidstnævnte gruppe af personer. Med sådanne forudsætninger etableres derfor den forudsatte negative sammenhæng mellem formue og risikoaversion.

En skæv formuefordeling kan også tænkes fremkaldt af forskelle i evner eller andre forhold, som har betydning for indkomstfordelingen. Hvis sådanne forskelle i evner kombineres med en antagelse om identiske risikoaversionsfunktioner, som udviser aftagende risikoaversion for voksende formue, vil personer med stor indtjening og dermed formue stadig have mindre risikoaversion end personer med en mindre formue.

Selv om indkomst- og formuefordelingen således kan forklares med mere fundamentale forhold, forudsættes det i det følgende, at det er den nævnte sammenhæng mellem formue og risikoaversion, som har betydning for fordelingen af risiko og dermed af opgaver i produktionsprocessen. Dette skyldes, at andre egenskaber i form af tjenesteydelser kan handles, hvilket ikke er muligt med risikoaversion på vegne af andres formue⁶. Sådanne handler vil selvfølgelig ikke finde sted, hvis transaktions- og informationsomkostningerne herved er større end forskellen i risikopræmie. Dette kan formentlig antages almindeligvis ikke at være tilfældet.

Sammenhængen mellem afsætnings- og aflønningsformer

Fordelene ved i den industrielle produktion at kombinere arbejdskraft og realkapital samt den skæve fordeling af ejendomsretten til realkapital medfører, at flere personer vil deltage med produktionsfaktorer i den samme produktionsproces. Der er derfor mulighed for mellem disse personer at aftale andre aflønningsformer end den, der i form af afsætningsvilkårene gælder for hele processen.

6. Jvf. Coase's (1937) kritik af Knight's (1921) forklaring af foretagere som personer med større forudseenhed.

Med hensyn til det færdige produkt kan dette enten produceres til forventet afsætning eller efter ordre. Der er også mulighed for, at produktionen handles på et terminsmarked, men da sådanne markeder kun findes for ganske få varer og med forholdsvis få løbetider, og der ikke er nogen væsentlig forskel mellem dette og produktion efter ordre, diskuteres denne mulighed ikke nærmere.

Produktionsprocessen kan selvfølgelig være opdelt i flere produktions- og salgsled, således at der også handles med råvarer og halvfabrikata. Selv om en sådan opdeling i nogle tilfælde kan reducere visse informations- og aflønningsproblemer, kan den ikke uden ordreafgivelse ved begyndelsen af den samlede produktionsproces eliminere hele usikkerheden ved produktion og afsætning. I det følgende vil produktionens vertikale struktur derfor ikke blive nærmere diskuteret.

Da aflønning af produktionsfaktorer er udtryk for en fordeling af indtægterne ved salget af det færdige produkt, må der antages at være en vis gensidig sammenhæng mellem afsætningsformen for dette og aflønningsformerne for de enkelte produktionsfaktorer. Da produktionsprocessen forudsættes at være tidkrævende og forbundet med en vis usikkerhed vedrørende sammenhængen mellem indsatsen af produktionsfaktorer og det færdige produktionsresultat, vil afsætnings- og aflønningsformerne foruden af forskellige informations- og transaktionsomkostninger også afhænge af hensynet til de forskellige deltagers risikoaversion.

Der er mulighed for alle kombinationer mellem på den ene side produktion efter ordre eller til forventet afsætning og på den anden side alle de aflønningsformer, som afgrænses, dels af en situation hvor arbejdstagerne lejer det nødvendige kapitalapparat og derfor er residualaflønnede, og dels af en situation hvor kapitalejerne ansætter arbejdskraft til en aftalt løn, således at det er dem, der modtager residual- eller profitindkomst. For overskuelighedens skyld vil mellemformerne for aflønning af arbejdskraft og realkapital herunder udbyttedeling ikke blive diskuteret. Det forudsættes derfor, at forholdene vedrørende den industrielle produktionsproces er således, at enten den ene eller den anden af de ekstreme aflønningsformer realiseres. Dette kan eventuelt retfærdiggøres med en forudsætning om kraftige spring i de senere omtalte asymmetriske informationsmuligheder eller store forskelle i risikoaversion hos de to persongrupper. Denne begrænsning foretages af hensyn til overskueligheden, idet der herefter kun vil være fire mulige kombinationer af afsætnings- og aflønningsformer.

I det følgende diskuteres først, hvorledes transaktionsomkostninger og asym-

metrisk information om produktionsfaktorernes indsats og effektivitet påvirker valget af aflønningsform. Dernæst diskuteres, hvorledes de tilsvarende forhold har indflydelse på afsætningsformen. Under hensyntagen til, at de samme personer både optræder som ejere af produktionsfaktorer og købere af varer, diskuteres til sidst, hvorledes formuefordeling og dermed risikoaversion sammen med de nævnte sæt af transaktionsomkostninger og informationsproblemer afgør det samlede valg mellem de fire mulige kombinationer af afsætnings- og aflønningsformer. Dette er muligt, fordi der som tidligere anført er en forholdsvis entydig sammenhæng mellem risikoaversion, formue og ejendomsret til realkapital. Afsætnings- og aflønningsformerne diskuteres for produktionen af både forbrugs- og investeringsvarer.

Informations- og transaktionsomkostningers betydning for aflønnings- og afsætningsformer

Den sikkerhed, hvormed arbejdstagere og kapitalejere kan skønne over størrelsen af produktionsfaktorernes forøgede værdiforringelse ved andres i forhold til egen anvendelse af disse, vil have betydning for valget af aflønningsform. Det er tidligere for realkapitalens vedkommende forudsat, at der både er mulighed for en sådan forskel i værdiforringelse og usikkerhed om størrelsen af denne forskel. For arbejdstagernes vedkommende vil det som følge af personlig tilstedeværelse derimod være forholdsvis let i henhold til lovgivning eller bestemmelser i en kontrakt at sikre sig imod en sådan forskel i forringelse af værdi eller helbred. Dette taler for, at det er ejerne af realkapital, som ansætter arbejdskraften.

Muligheder og omkostninger ved for andre end ejerne at vurdere indsats og effektivitet for de to former for produktionsfaktorer kan også tænkes at have betydning for valget af aflønningsform. For arbejdstagernes leje af realkapital må disse vanskeligheder dog antages at være forholdsvis begrænsede. For kapitalejernes ansættelse af arbejdskraft vil vanskelighederne formentlig være noget større.

Dette hensyn til aflønningen som incitament for produktionsfaktorernes indsats og effektivitet taler således for, at arbejdstagerne lejer realkapital og selv er residualaflønnede. Da der imidlertid som følge af stordriftsfordele medvirker flere arbejdstagere i samme produktionsproces, vil der dog stadig være behov for en opgørelse af de enkelte arbejdstageres indsats og effektivitet til brug for den indbyrdes fordeling. Denne opgørelse vil være den samme, som i tilfælde af at det er kapitalejerne, der ansætter arbejdskraften. Derfor vil hen-

synet til aflønningen som incitament for produktionsfaktorernes indsats og effektivitet ikke påvirke valget mellem de nævnte ekstreme aflønningsformer.

Det er derfor alene det førstnævnte hensyn til information vedrørende værdiforringelse, som har betydning for de her diskuterede aflønningsformer. Dette taler som nævnt for, at ejerne af realkapital ansætter arbejdstagerne til en forud aftalt løn- eller akkordsats. Det er også den aflønningsform, der som følge af formuefordelingen giver parterne den største sikkerhed for kontraktens opfyldelse.

Afsætningsformen for de færdige forbrugs- og investeringsvarer vil foruden af hensynet til risikofordelingen afhænge af transaktions- og søgeomkostningerne på de respektive varemarkeder. Relativt store omkostninger ved indgåelse og opfyldelse af ordre vil ligesom ensartede produkter og dermed lave søgeomkostninger og stordriftsfordele i produktionen medføre, at det er relativt fordelagtigt at producere til forventet afsætning. Omvendt vil store lageromkostninger, specialiserede produkter og dermed forholdsvis høje søgeomkostninger og mindre muligheder for produktion i lange serier medføre, at det er fordelagtigt med produktion efter forudgående ordre.

Da investeringsvarer kan forudsættes at være forholdsvis specialiserede varer, som anskaffes i større enheder med lange mellemrum, vil det være enten nærmest umuligt eller forbundet med forholdsvis store lageromkostninger at producere disse varer efter ordre. Samtidig vil ordreomkostningerne som følge af få ordrer i forhold til omsætningen ikke være særlig afgørende, ligesom det uanset afsætningsformen vil være vanskeligt at udnytte eventuelle stordriftsfordele i produktionen. Hensynet til lageromkostninger medfører derfor, at investeringsgoder fortrinsvis anskaffes og produceres efter ordre.

For forbrugsvarer vil de forholdsvis hyppige indkøb af mindre mængder standardiserede færdigvarer medføre, at eventuelle ordreomkostninger vil være store i forhold til omsætningen. Da standardiseringen samtidig reducerer lager- og søgeomkostningerne, vil dette sammen med mulighederne for udnyttelse af stordriftsfordele medføre, at forbrugsvarer fortrinsvis produceres til forventet afsætning.

Risikoens fordeling, aflønnings- og afsætningsformer

Det endelige valg af form for aflønning af produktionsfaktorerne og for afsætningen af det færdige produkt må som tidligere nævnt antages bestemt af en simultan hensyntagen, dels til transaktions- og informationsomkostninger og dels til fordelingen af risikoen som følge af eventuelle forskelle i risiko-

aversion hos de personer, der ejer produktionsfaktorerne og køber de færdige produkter.

Hvis risiko skal bæres af produktionssiden, vil ejerne af realkapital som følge af forholdene på fordringsmarkedet være mere formuende og dermed have en lavere risikoaversion end de mindre formuende arbejdstagere. Hensynet til en lav risikopræmie vil derfor ligesom informationsproblemer vedrørende værdiforringelse tale for, at det er kapitalejerne, der ansætter arbejdskraft og derfor overtager den risiko, som eventuelt skal bæres af produktionsfaktorerne.

Ved en sådan opgavefordeling vil risikoen ved ansættelse eller leje af produktionsfaktorer også blive mindst. Det skyldes, at et marked for ydelser fra eksisterende kapitalgenstande må antages at vedrøre specialiserede ydelser, mens arbejdstagerne derimod vil være forholdsvis homogene. Da antallet af udbydere og efterspørgere derfor vil være størst på arbejdsmarkedet, vil det som regel være forbundet med færre søgeomkostninger, hvis kortvarige kontrakter ikke vedrører leje af realkapital, men ansættelse af arbejdskraft.

For forbrugsvarer vil risikofordelingens betydning for afsætningsformen afhænge af risikoaversion og dermed formue hos henholdsvis købere og de, der eventuelt skal bære risikoen på produktionssiden. De sidste vil ifølge det foregående være ejerne af den realkapital, som medvirker i produktionen af forbrugsvarer. Da ejendomsret til realkapital er koncentreret hos personer med forholdsvis stor formue, samtidig med at køberne af forbrugsvarer både er kapitalejere og arbejdstagere, taler hensynet til en lav risikopræmie for at risikoen bæres af produktionssiden, og der derfor produceres til forventet afsætning. Da transaktions- og søgeomkostninger taler for den samme afsætningsform, vil der ikke være nogen modstrid mellem de to sæt af hensyn. Ejere af den realkapital, som producerer forbrugsvarer, vil derfor ved produktionsprocessens begyndelse ansætte arbejdskraft og først ved salget af de færdige varer konstatere en residual- eller profitindkomst. Disse kapitalejeres beslutninger vedrørende produktion og beskæftigelse må derfor afhænge af deres kortsigtede forventninger vedrørende afsætningsmulighederne, idet »he has no choice but to be guided by these expectations, if he is to produce at all by processes which occupy time«, (Keynes, s. 46).

Den risiko, som kapitalejerne på produktionssiden påtager sig, og forbrugerne derfor aflastes for, vedrører både produktion og afsætning. For produktionens vedkommende drejer det sig om risiko ved køb af realkapital, ansættelse af arbejdskraft og selve de tekniske sammenhænge, mens det på afsætningsiden vedrører manglende gennemsigthed på færdigvaremarkedet og mulighed for ændringer i præferencer og øvrige afsætningsvilkår i perioden

mellem producenternes indgåelse af de første forpligtelser og det endelige salg af forbrugsvarer.

På markedet for investeringsvarer er spørgsmålet om risikoaversion formentlig uden betydning for afsætningsformen, idet såvel køberne af investeringsvarer som kapitalejere, der medvirker i produktionen af disse, og som derfor ifølge det foregående eventuelt også skal bære risikoen, alle er kapitalejere og således formuende personer. Selv om den ene side udelukkende omfatter de kapitalejere, som producerer investeringsgoder, mens den anden side også omfatter kapitalejere, som producerer forbrugsgoder, er der formentlig ikke grund til at antage, at formue og dermed risikoaversion er forskellig hos henholdsvis købere og sælgere af investeringsvarer.

Afsætningsformen for investeringsvarer bestemmes derfor af transaktions- og søgeomkostninger på markedet for disse varer. Som ovenfor angivet er dette ensbetydende med, at investeringsvarer produceres efter ordre. Afhængig af de nærmere vilkår ved ordreafgivelsen vil det dog af hensyn til effektiviteten i ledelsen af selve produktionsprocessen være således, at risikoen ved denne i en vis udstrækning bæres af produktionsfaktorerne. Derfor vil det stadig være ejerne af realkapital, der ansætter arbejdskraft og først ved afleveringen af det færdige produkt konstaterer en indkomst, som er differencen mellem den aftalte salgspris og udgifterne til arbejdskraft. Imidlertid vil det ikke være investeringsvareproducenternes kortsigtede forventninger til afsætningen, som er afgørende for størrelsen af deres produktion og beskæftigelse. Disse forhold vil i stedet være bestemt af ordreafgivelsen og dermed af efterspørgselen. Men da denne har sin baggrund i ønsker om produktion og forventninger om muligheder for salg af varer på et senere tidspunkt, vil dette ikke eliminere forventningernes betydning. Disse forventninger vil dog vedrøre mere langsigtede forhold og skal derfor ikke diskuteres nærmere, jvf. indledningen.

Et samfund med foretagere

Forudsætninger om stordriftsfordele, transaktions- og lageromkostninger, asymmetriske informationsforhold samt usikkerhed medfører således, at formuende personer optræder som foretagere, der har ejendomsretten til realkapital, ansætter arbejdskraft og selv er profitaflønnede. Denne fordeling af opgaverne medfører sammen med en tidkrævende produktion af forbrugsvarer til forventet afsætning, at det ikke er forholdet mellem den faktiske lønsats og varepris på samme tidspunkt, som er afgørende for foretagernes beslutninger vedrørende beskæftigelse og produktion. Det er derimod forholdet mel-

lem den faktiske lønsats og de på samme tidspunkt forventede afsætningsvilkår vedrørende et senere tidspunkt, som er bestemmende for disse forhold. Hermed er der mulighed for skuffelser med hensyn til størrelsen af de faktiske profiler samt for utilsigtede lagerændringer. På kort sigt vil ændringer i den faktiske efterspørgsel efter forbrugsvarer heller ikke nødvendigvis give sig udslag i tilsvarende ændringer i beskæftigelse og produktion. Dette kræver ændringer i foretagernes kortsigtede forventninger, som selvfølgelig bl.a. er afhængig af deres faktiske afsætning, men som først kan få virkning for beskæftigelse og produktion i en senere periode.⁷

Den tidkrævende produktionsproces og fordelingen af risikoen medfører tillige, at både lønudbetaling og foretagernes låntagning hos mindre formuende personer må aftales i enheder, som er forskellig fra de pågældende producenters færdige produkter. Hvis dette nemlig ikke var tilfældet, ville det alene være usikkerheden vedrørende produktionen og ikke tillige usikkerheden om afsætningsvilkårene, der blev flyttet ved sådanne aftaler. Disse enheder, der skal være mindre risikobehæftede end de færdige produkter, kan passende kaldes penge.

Beskrivelsen af vilkårene for foretagernes beslutninger vedrørende produktion af forbrugsvarer er i overensstemmelse med den karakteristik, som Keynes (1936, kap. 5-7) giver af produktionsprocessen i almindelighed, men som han ikke benytter i større udstrækning⁸. Der findes dog i forarbejderne til *General Theory* yderligere antydninger af, at Keynes i hvert fald på et tidligt tidspunkt tillagde den ovenfor angivne opdeling af rollerne i produktionsprocessen betydning for sine konklusioner vedrørende mulighederne for arbejdsløshed. Det er således i det første udkast fra december 1933 til indholdsfortegnelse for *General Theory* angivet, at kapitel 2 skulle behandle »The distinction between a co-operative economy and an entrepreneur economy« (1973, s. 420-421). Dette nævner Tarsis (1976, s. 1286) i en anmeldelse af de nævnte forarbejder, og han fortsætter med en bemærkning om, at »to judge from my own lecture notes taken in October 1933 in which there is only one sentence on this subject, »the Classical argument really presupposing (presupposes) that factors are rewarded in terms of pre-determined share of total product of industry and

---

7. Tidsdimensionen er således den periode som mindst kræves fra foretagernes beslutning om ansættelse (afskedigelse) af arbejdskraft til afsætningen af det endelige produkt. Det er således den periode, som kræves, for at en eventuel revision af foretagernes planer kan medføre ændringer i vareudbuddet.

8. Den er dog i overensstemmelse med Leijonhufvud's (1974) nyere fortolkning af Keynes.

not (in) sums of money – A Co-operative Economy« – he had not gotten very far with this subject, and by the next year he had dropped it altogether.«⁹.

Den foregående forklaring af opgavefordelingen adskiller sig især fra andre forklaringer ved at tage hensyn til både informations- og transaktionsomkostninger og fordelingen af risiko ved produktion og afsætning. Dette sker ved at inddrage sammenhængen mellem formue og ejendomsret til realkapital samt afsætningsvilkårene for de færdige produkter.

Allerede Knight (1921) diskuterer »the enterprise and the wage system« og forklarer et sådant med henvisning til et ønske om risikofordeling mellem mere og mindre forudseende personer. Coase (1937) kritiserer denne forklaring ved at henvise til, at forudseenhed kan handles således, at den person, der besidder en udstrakt grad af forudseenhed, ikke samtidig behøver at være foretager og profitmager. Denne mulighed havde Knight dog også diskuteret, men afvist da han fandt, at en sådan specialisering var forholdsvis usandsynlig.

Coase forklarer i stedet eksistensen af virksomheder med omkostninger ved at specificere kontrakter mellem produktionsfaktorer. I tilfælde af forholdsvis store omkostninger og deraf følgende uspecificerede kontrakter, vil opgavefordelingen have karakter af en virksomhed, mens den i tilfælde af mindre omkostninger og specificerede kontrakter vil have karakter af almindelig handel på et marked for tjenesteydelser.

Alchain og Demsetz (1972) tager også nærmest afstand fra Knight's forklaring, idet de anfører, at »Risk averseness and uncertainty with regard to the firm's fortunes have little, if anything to do with our explanation although it helps to explain why all resources in a team are not own by one person« (s. 784). Deres afstandtagen skyldes derfor en implicit forudsætning om et perfekt fordrings- og arbejdsmarked (eller konstant, sammenfaldende risikoaversion hos agenterne), hvilket er i modstrid med deres senere diskussion om ejendomsret og asymmetrisk information på fordringsmarkedet. Deres forklaring af eksistensen af virksomheder er en videreudvikling af Coase's diskussion. De mener, at forskelle i information om værdiforringelse og incitament vedrørende indsats og effektivitet er årsag til forskelle i opgavefordeling og aflønningsform for produktionsfaktorerne.

De forfattere (Baily (1974), Azariadis (1975) m.fl.), der diskuterer den såkaldte kontraktteori, forklarer forskelle i produktionsfaktorernes aflønningsform med forskelle i risikoaversion hos arbejdstagere og virksomheder samt en

---

9. Se også Jørgen Pedersen (1948, kap. II og III) for en diskussion af virkningerne af en sådan opdeling i foretagere og arbejdstagere og en henvisning til foretagerindtægten som residual og lønnen som kontraktmæssig bestemt.

mulighed for alternativ indtjening f.eks. ved understøttelse i tilfælde af arbejdsløshed. Denne teori kan således betragtes som en videreudvikling af Knight's tanker, idet den ikke tager hensyn til transaktionsomkostninger og forskelle i informationsmuligheder m.v.¹⁰.

Både Cheung (1968) og Stiglitz (1974) diskuterer spørgsmålet om løn contra overskudsdeling med henblik på landbruget. Cheung viser, at med fuld sikkerhed, privat ejendomsret og uden transaktionsomkostninger vil de kontraktmæssige forhold ikke påvirke allokering og fordeling.

Stiglitz diskuterer de samme spørgsmål under forudsætning af usikkerhed og mulighed for at variere indsatsen af de forskellige produktionsfaktorer. Dette sker under hensyntagen til forskelle i værdiforringelse for kapitalapparatet, omkostninger ved tilsyn og forskelle i risikoaversion. Stiglitz diskuterer også mindre ekstreme forudsætninger om fordeling af risikoaversion mellem jord- og kapitalejere på den ene side og arbejdstagere på den anden side. Der er derfor mulighed for kontrakter om aflønning med varierende indhold af risiko-fordeling mellem parterne. Stiglitz tager således i modsætning til de to tidligere nævnte grupper af forfattere i en vis udstrækning hensyn til på den ene side informationsmuligheder, omkostninger og incitamenter og på den anden side risikoaversion og -fordeling. Derimod diskuterer han ikke afsætningsformen og den dermed forbundne risikofordeling.

En afvejning af de af Stiglitz diskuterede forhold finder man også i litteraturen om optimale forsikringskontrakter, se Spence og Zeckhauser (1971) og Marshall (1976). Her bestemmes kontraktens udformning dels af omkostningerne ved at specificere og siden fastslå de nøjagtige »states of nature«, herunder forsikringstagernes indflydelse på udfaldet, og dels af hensynet til risikospredning og forsikringsbehov. Kontrakterne reducerer derfor som regel antallet af »states of nature« til et spørgsmål om en forsikringsbegivenhed. Samtidig begrænses forsikringssummen uden for livsforsikringsområdet som oftest til den økonomiske værdi af skaden, ligesom forsikringstagerne ofte påtager sig en vis selvrisiko. De forhold, der diskuteres, er således de samme som i afvejningen af løn contra udbyttedeling m.v.

Aggregeringsgraden på vare- og arbejdsmarkedet

Til brug for den senere omtale af den relative bevægelighed i varepriser og lønninger skal det først diskuteres, hvorvidt homogeniteten er størst for industrielt fremstillede varer eller for den hertil anvendte arbejdskraft. Det er et

---

10. Se Gordon (1976) for yderligere henvisninger, diskussion og kritik.

spørgsmål om aggregering. Samtidig er det selvfølgelig et gradsspørgsmål, om man til det formål, som en model skal anvendes, med rimelighed kan antage, at bestemte forudsætninger er opfyldt.

Hvis ikke efterspørgsels- og udbudsfunktionerne har bestemte egenskaber, vil konstant relative priser eller mængder være en betingelse for aggregering på vare- og arbejdsmarkedene.

Selv om ændringer i de relative priser formentlig betyder mindre på kortere end på længere sigt for udviklingen i de efterspurgte relative varemængder, vil eksistensen af både kort- og langvarige goder medføre, at betydningen af ændringer i rente og forventet prisudvikling selv på kort sigt ikke kan negligeres. I tilfælde af ændringer i realrenten kan der således ikke på hele varemarkedet aggregeres ved hjælp af en forudsætning om et konstant forhold mellem de efterspurgte mængder.

I tilfælde af fuldkommen konkurrence vil et konstant forhold mellem arbejdskraftens grænseproduktivitet i produktionen af forskellige varer resultere i konstante relative priser for disse varer. Men da svingninger inden for en konjunkturperiode i produktionen af forskellige varer tidsmæssig ikke kan antages at være sammenfaldende, og der samtidig som følge af forskelle i anvendelse af realkapital må antages at forekomme variationer i grænseproduktiviteterne inden for yderpunkterne i disse svingninger, vil det i tilfælde af ændringer i produktionens sammensætning heller ikke være rimeligt at aggregerer samtlige varer ved hjælp af en forudsætning om konstante relative varepriser.

Da variationer i rente og forventet prisudvikling på kort sigt ikke kan antages at være således korreleret, at en stigning i den ene samtidig modvirkes af et fald i den anden, må realrenten i hvert fald på kort sigt antages at kunne svinge og dermed påvirke både relative priser og mængder. På denne baggrund vil det ikke være rimeligt at antage, at varemarkedene kan aggregeres til en enkelt varegruppe, men at det som et minimum er nødvendigt at operere med henholdsvis kortvarige forbrugs- og langvarige investeringsvarer¹¹.

Det er formentlig rimeligt at antage, at substitutionsmulighederne i de enkelte produktionssektorer mellem forskellige typer af arbejdskraft er større, end det er tilfældet for det meste af den allerede konstruerede realkapital. Hvis dette sammenholdes med en forudsætning om, at arbejdsudbuddet til de

---

11. Denne forudsætning er i overensstemmelse med Leijonhufvud's (1968) fortolkning af Keynes (1936, jvf. især kap. 4). For en kritik af denne fortolkning, se Froyen (1976). Den her anvendte fremstilling er søgt formuleret således, at en forskellig forudsætning hos henholdsvis keynesianere og monetarister med hensyn til realrenten ses at have betydning for aggregeringsgraden og dermed for de senere konklusioner.

forskellige produktionssektorer ikke er afhængig af, hvilken sektor der er tale om, medfører dette, at de relative lønninger sammenlignet med de relative varepriser på kort sigt er forholdsvis konstante. Homogeniteten må derfor antages at være mindst på varemarkedet og størst på arbejdsmarkedet.

Løn- og prisfastsættelsen

I tilfælde af manglende gennemsigtighed og dermed usikkerhed om andres handlinger vil det være af betydning, hvem der på et givet marked fastsætter henholdsvis pris og mængde, idet årsagerne til en eventuel mangel på bevægelighed i disse størrelser må søges hos den part, som fastsætter dem.

På et marked uden en walrasiansk auktionarius og med agenter, som ikke er identisk lige store, vil nogle agenter altid skulle afslutte to eller flere handler for at få deres ønsker opfyldt. Dette er tidkrævende, og handler vil derfor foregå diskontinuert over tiden. Dette er ensbetydende med, at agenterne ikke kender de efterspørgsels- og udbudskurver, som de står overfor. De enkelte handler er i princippet enestående tilfælde, således at »the only observable prices and quantities are those at which past contracts were closed« (Gordon og Hynes, 1970, p. 375)¹².

De agenter, som ikke foreslår vilkår eller priser for en given transaktion, er derfor i princippet henvist til alene at tage stilling til, om disse vilkår er ringere end et af dem på det pågældende tidspunkt fastsat niveau. Hvis dette ikke er tilfældet, forsøges transaktionen gennemført. På kort sigt er der således ikke nødvendigvis nogen kontinuert sammenhæng mellem variationer i de vilkår og priser, som fastsættes af en af parterne, og de handler, som modparten vælger at acceptere. For den sidstnævnte er det eneste afgørende, om denne parts reservationsvilkår er opfyldt.

Endvidere vil det i et decentraliseret marked med mangel på gennemsigtighed være nødvendigt eller i hvert fald fordelagtigt for de fleste markedsdeltagere at afholde søgeomkostninger og således indsamle information om vilkårene på markedet. Samtidig må reservationsvilkårene som følge af tidsdimensionen nødvendigvis afhænge af agenternes forventninger.

På arbejdsmarkedet vil det almindeligvis være således, at foretagere eller arbejdstagere forholdsvis ofte vil gentage søgeprocessen. Omkostningerne herved vil derfor ikke være af uvæsentlig betydning. Under forudsætning af ato-

---

12. Jvf. f.eks. Wold (1952, især kap. 3) samt Benzel og Hansen (1954-55), som mener, at forklaringsmodellerne er recursive. Se også Grünbaum (1941) for en sådan kritik i relation til Say's lov og i øvrigt med en selvstændig behandling af udbuds- og efterspørgselsiden.

mistiske forhold vil både foretagere og arbejdstagere have interesse i at reducere modpartens søgeomkostninger, idet de herved vil forvente at kunne aftale henholdsvis lavere og højere lønsatser, end der ellers ville være muligheder for.

Da foretagerne som følge af de tidligere omtalte stordriftsfordele i produktions- og informationsprocesserne som regel vil beskæftige flere arbejdstagere, vil sandsynligheden for, at en given foretager har behov for arbejdskraft være større end sandsynligheden for, at en given arbejdstager er ledig og arbejdssøgende. Ledige arbejdstagere vil derfor have lettere og færre omkostninger ved at identificere relevante foretagere end omvendt. På det almindelige arbejdsmarked vil det derfor som regel være arbejdstagerne, som opsøger foretagerne¹³.

Da det for begge parter er forbundet med i hvert fald mentale omkostninger at konkretisere reservationsvilkårene til en enkelt pris, vil der blandt deltagerne på markedet også være interesse for at reducere disse omkostninger. Da foretagerne er større og færre end arbejdstagerne, skal de førstnævnte konkretisere færrest reservationsvilkår, og det forudsættes derfor i det følgende, at det er producenterne, som er lønfastsættere. De lønsatser, der fastsættes, må derfor antages at være producenterens reservationspriser, mens arbejdstagerne må antages almindeligvis at have en mindre konkret fornemmelse af deres reservationsvilkår.

På markedet for forbrugsvarer vil det ligeledes være almindeligt med en gentagelse af søgeprocesserne. Samtidig vil størrelsesforholdet mellem foretagere og husholdninger som følge af stordriftsfordele i produktionen også her være således, at foretagerne er de største og færreste. De vil derfor også som sælgere være prisfastsættere på markedet for forbrugsvarer.

På markedet for investeringsgoder vil fordelingen mellem købere og sælgere som regel også være således, at sælgerne er de relativt færreste, idet det kun er nogle producenter, der fremstiller investeringsvarer, mens det må antages at være så godt som alle producenter, der anvender realkapital i produktionsprocessen. I tilfælde af specialiserede investeringsvarer vil producenterne af disse også være de færreste, hvis der er stordriftsfordele i fremstillingen af disse varer. Der vil derfor også på markedet for investeringsvarer være en vis, men formentlig mindre udtalt tendens til, at sælgerne er prisfastsættere.

---

13. Stigler (1961, 1962), der dog som nævnt af Rothschild (1973, s. 1288), kun forklarer adfærden på den ene side af markedet, således at »the behavior of price setters is unexplained«. Det er dog ikke kun prisfastsætternes adfærd, som ikke er forklaret, men det gælder også spørgsmålet om, hvorfor det er producenterne, der er prisfastsættere.

Ændringer i løn og priser

Transaktioner er som nævnt tidkrævende, og det samme må uanset omfanget antages at være enten tilfældet eller optimalt med søgeprocesser. Derfor vil de enkelte prisfastsættere yderligere kunne reducere omkostninger for de, der søger oplysninger om priserne ved at fastsætte disse således, at deres prisers placering i fordelingen af samtlige fastsatte priser på forskellige tidspunkter er positivt korreleret¹⁴. Værdien af tidligere afholdte søgeomkostninger vil herved stige, hvorfor søgeomkostningerne i et givet tidsrum vil kunne reduceres (Stigler, 1961). Da prisfastsætterne ligesom de øvrige markedsdeltagere på et givet tidspunkt ikke har fuldt kendskab til de øvrige priser på markedet, vil dette medføre enten en vis træghed i de absolutte priser eller en vis træghed i afvigelserne fra en fælles, forventet trend. Denne træghed vil alt andet lige være større, jo mindre kendskab producenterne har til ændringer i andre priser på markedet. Der vil derimod ikke gøre sig tilsvarende trægheder gældende i tilfælde af forholdsvis let opfattede signaler om ændringer i konkurrenternes priser. Det sidste vil være tilfældet ved udbredt anvendelse af f.eks. pristalsregulering, kutymemæssig beregning af enten den totale eller dele af de pågældende priser eller de bagved liggende omkostninger m.v.

På markedet for investeringsvarer vil søgeomkostningerne som tidligere nævnt være af mindre betydning, fordi disse varer anskaffes i forholdsvis store enheder og med tilsvarende mellemrum. Købere af investeringsgoder vil derfor i alle tilfælde afholde søgeomkostninger og således tillægge en positiv korrelation mellem sælgernes placering i prisspredningen på forskellige tidspunkter mindre vægt. Da sælgerne af investeringsvarer må antages at være bekendt med dette, vil prisbevægeligheden være forholdsvis stor for disse varer.

På markedet for forbrugsvarer vil søgeprocesserne som følge af hyppige indkøb af mindre varemængder være af forholdsvis stor betydning. Foretagerne vil derfor reducere købernes søgeomkostninger ved at forsøge at fastsætte deres priser, således at den indbyrdes placering i fordelingen af disse priser er forholdsvis konstant. Prisbevægeligheden for forbrugsvarer vil derfor være forholdsvis ringe enten absolut eller i forhold til en for disse producenter forventet, fælles prisudvikling. De samme forhold vil gøre sig gældende på det

---

14. Korrelationen vil ikke blive perfekt. Hvis det nemlig var tilfældet, ville incitamentet til at afholde søgeomkostninger ikke være til stede, hvilket i næste omgang ville fjerne prisfastsætternes incitament til at opretholde den positive korrelation mellem priserne, jvf. den tidligere nævnte kritik af diskussionen om efficiente markeder. Samtidig må omkostningsforholdene for købere og sælgere være således, at det ikke kan betale sig for sælgerne at fastsætte den samme pris.

almindelige arbejdsmarked og dermed for bevægeligheden af de af foretagerne fastsatte lønsatser.

Spørgsmålet om, hvorvidt bevægeligheden er størst for priser på forbrugsvarer eller lønsatser, vil ifølge den her anførte tankegang være et spørgsmål om, på hvilket marked følelsen af sikkerhed for prisfastsætterne er størst med hensyn til virkningerne af forskellige priser og lønsatser. Da det er producenterne, som både er pris- og lønfastsættere, er det deres følelse af en forskel i sikkerhed med hensyn til virkningerne af løn- og prisændringer, som er afgørende for en eventuel forskel i bevægeligheden af disse størrelser. Producenterne vil forsøge at reducere usikkerheden og eventuelle forskelle heri ved at afholde de tidligere omtalte søgeomkostninger. Såvel selve usikkerheden som forskelle heri vil dog som følge af aftagende grænseudbytte i søgeprocesserne kun blive delvis elimineret.

I det følgende argumenteres der for, at producenterne vil have en forskellig følelse af usikkerhed med hensyn til virkningerne af henholdsvis deres pris- og lønfastsættelse. Denne forskel fremkommer, dels som følge af en tidkrævende produktionsproces, og dels som følge af forskelle i homogenitetsgraden på henholdsvis arbejds- og varemarkedet.

Produktionsprocessen forudsættes at være tidkrævende, dels fordi de tekniske sammenhænge må antages at være tidkrævende, og dels fordi det på mange stadier i fremstillingen af forholdsvis standardiserede forbrugsvarer må antages af hensyn til arbejdsrytmen at være praktisk og omkostningsbesparende med lagre af halvfærdige produkter. Det antages derfor, at der forløber et vist tidsrum mellem foretagernes mere eller mindre aktive beslutning om at producere en bestemt enhed eller varemængde og færdiggørelsen af denne enhed. Som følge af den større viden om faktormarkeder, tekniske sammenhænge og afsætningsvilkår foretagerne erhverver i dette tidsrum, vil de have større sikkerhed med hensyn til virkningerne på residualindkomsten af deres handlinger på tidspunktet for prisfastsættelsen end på det tidligere tidspunkt for lønfastsættelsen. Som følge af tidsdimensionen i produktionsprocessen vil der derfor være en tendens til, at lønfastsættelsen er mindre fleksibel end fastsættelsen af prisen på færdige forbrugsvarer.

En sådan relativ bevægelighed i varepriserne kan selvfølgelig modvirkes af, at ydelser fra arbejdskraft er forgængelige, mens færdigvarer ofte kan lagres. Da foretagerne imidlertid er lønfastsættere og samtidig ikke er udbydere af arbejdskraft, vil det første forhold kun have en indirekte virkning på lønfastsættelsen. Med hensyn til oplagring af færdigvarer som alternativ til prisnedsættelse kan foretagernes forventninger om fremtidige stabile afsætnings-

forhold modvirke den her omtalte tendens til relativt bevægelige varepriser. Imidlertid vil dette blive modvirket af lageromkostninger og foretagernes risikoaversion, som formentlig vil sikre en vis bevægelighed i varepriserne.

Homogenitets- eller aggregeringsgraden på arbejdsmarkedet og det samlede varemarked vil også have betydning for foretagernes følelse af sikkerhed ved løn- og prisfastsættelsen. Det er tidligere forudsat, at aggregeringsgraden som følge af forskelle med hensyn til efterspørgselsforholdene på varemarkedet er mindre på dette end på arbejdsmarkedet. Det skyldes, at der på varemarkedet enten findes forhold, som alene påvirker efterspørgselen på et enkelt delmarked, eller at de forhold, som påvirker efterspørgselen på alle delmarkeder, virker med forskellig, relativ styrke.

Med et disaggregeret varemarked må foretagerne derfor antages at have mindre kendskab til svingninger i efterspørgselen efter andre foretageres produktion, end tilfældet er med et fuldt aggregeret varemarked. Foretagerne på det disaggregerede varemarked vil derfor have et tilsvarende mindre kendskab til andre foretageres efterspørgsel og dermed lønfastsættelse på det aggregerede arbejdsmarked. Den enkelte foretagers usikkerhed med hensyn til den netto-udbudskurve for arbejdskraft, som han står overfor, vil derfor være større end i tilfælde af et homogent varemarked.

Hvis foretagernes usikkerhed vedrørende virkningerne af deres pris- og lønfastsættelse var den samme i tilfælde af en aggregering på både vare- og arbejdsmarkedet, vil en disaggregering på varemarkedet derfor være ensbetydende med en større usikkerhed om virkningerne af deres løn- end deres prisfastsættelse.

Som følge af de svingninger i realrenten, der er baggrunden for disaggregeringen på varemarkedet, vil der derfor være tendens til en mindre bevægelighed i løn- end i prisudviklingen. Denne tendens vil blive forstærket af virkningerne af den tidkrævende produktionsproces, der har den samme indflydelse på den relative bevægelighed i lønninger og priser. Hertil kommer sociologisk begrundede forhold, som antagelig virker i samme retning.

Afslutning

Ifølge den anlagte økonomiske fortolkning vil forskellige former for transaktionsomkostninger, informationsproblemer og usikkerhed vedrørende den industrielle produktionsproces medføre, at opgaverne bliver således fordelt, at formuende ejere af realkapital er foretagere, der ansætter mindre formuende arbejdstagere til lønsatser, som aftales forud for produktionsprocessen. Samtidig vil tidkrævende søgeprocesser både på arbejdsmarkedet og markedet for

forbrugsvarer medføre en tendens til, at foretagerne over tiden fastsætter såvel lønninger som priser for forbrugsvarer til forholdsvis konstante værdier enten absolut eller i forhold til en af de fleste foretagere forventet udvikling. Da søgeomkostninger ved omsætningen af investeringsvarer er af mindre betydning, vil priserne for disse ikke udvise den samme stabilitet over tiden.

Som følge af foretagendernes større usikkerhed med hensyn til konsekvenserne af ændringer i lønsatser end i priser på forbrugsvarer vil lønsatserne være mindre fleksible over for ændringer i foretagernes forventninger end de nævnte varepriser. Denne større usikkerhed skyldes dels en tidkrævende produktionsproces, som medfører, at lønnen fastsættes før priserne, og dels et heterogent varemarked, som medfører, at foretagernes kendskab til andre producenters efterspørgsel efter arbejdskraft er forholdsvis ringe.

Selv om forholdene på produktionssiden ikke analyseres særlig indgående, spiller den relativt stabile lønudvikling som bekendt en betydelig rolle hos Keynes (1936) og hans efterfølgere. Hos monetaristerne er der derimod ikke mange spor af forskel i bevægeligheden i priser og lønninger, jvf. f.eks. Friedman (1956, 1971). En mulig fortolkning af årsagen til en sådan forskellig forudsætning om lønnens bevægelighed i de to typer af modeller kan skyldes forskelle med hensyn til tidsdimension i produktionsprocessen samt homogeniteten på varemarkedet. Det første skyldes formentlig, at monetaristerne analyserer forholdene under forudsætning af ligevægt enten på forholdsvis langt sigt eller i en tidløs beholdningsanalyse. Det andet skyldes, at monetaristerne antager, at realrenten også som følge af tidshorisonten er forholdsvis konstant, således at opdelingen i kort- og langvarige goder kan negligeres.

I Friedman's (1968, 1975) diskussion af den kortsigtede sammenhæng mellem løn, priser og beskæftigelse er der i modsætning hertil en vis forskel i bevægeligheden af lønninger og priser. Denne forskel skyldes, at arbejdstageren sammenlignet med foretagerne antages at have en højere grad af pengeillusion, hvilket svarer til en forudsætning om asymmetriske informationsforhold. Til gengæld er analysen partiel, idet den nok forklarer, hvorledes udviklingen i efterspørgsel og priser påvirker produktion og lønfastsættelsen i en given periode, men ikke efterspørgsel og produktion i den næste periode.

Denne sammenhæng mellem beslutninger om produktion og efterspørgsel og dermed udviklingen på længere sigt vil afhænge af forventningsdannelsen hos foretagere og arbejdstagere. I denne forbindelse vil det være muligt og i overensstemmelse med de anførte forudsætninger om risikoaversion hos de nævnte grupper, hvis det antages, at arbejdstagerne efterspørger varer på grundlag af lønkontrakter og ikke på forventninger om sådanne (Vastrup,

1977). Med en sådan begrænset anvendelse af Clower's (1966) »dual decision« hypotese vil udviklingen i vareefterspørgselen alene afhænge af foretagernes beslutninger om efterspørgsel efter arbejdskraft og investeringsgoder. På samme måde vil foretagernes kortsigtede sammen med deres langsigtede forventninger alene være afgørende for udviklingen i produktion og beskæftigelse. Det er bl.a. af Grünbaum (1945) fremhævet, at foretagernes forventninger kan være inkongruente og derfor ikke nødvendigvis vil fremkalde produktionsbeslutninger svarende til fuld beskæftigelse. Det er således muligt ved anvendelse af plausible forudsætninger at begrunde eksistensen af arbejdsløshed alene ved forholdene på produktions- eller udbudssiden.

Litteratur

- ACKLEY, G. 1961. *Macroeconomic Theory*. New York.
- AKERLOFF, G. 1970. The Market for »Lemons«. *Quarterly Journal of Economics* 89: 488-500.
- ALCHAIN, A. A. og H. DEMSETZ. 1972. Production, Information Cost, and Economic Organization. *American Economic Review* 62: 777-795.
- AZARIADIS, C. 1975. Implicit Contracts and Underemployment Equilibria. *Journal of Political Economy* 83: 1183-1202.
- BAILY, M. N. 1974. Wages and Employment under Uncertain Demand. *Review of Economic Studies* 41: 37-50.
- BARRO, R. J. og H. I. GROSSMAN. 1971. A General Disequilibrium Model of Income and Employment. *American Economic Review* 61: 82-93.
- BARRO, R. J. og H. I. GROSSMAN. 1976. *Money, Employment and Inflation*. Cambridge.
- BENZEL, R. og B. HANSEN. 1954-55. On Recursiveness and Interdependency in Economic Models. *Review of Economic Studies* 22: 153-168.
- CHEUNG, S. N. S. 1968. Private Property Rights and Sharecropping. *Journal of Political Economy* 76: 1107-1122.
- CLOWER, R. 1966. The Keynesian Counter-revolution: A Theoretical Appraisal. I F. H. Hahn og F. P. R. Bechling (red.). *The Theory of Interest Rates*. London.
- COASE, R. N. 1937. The Nature of the Firm. *Economica* 4: 386-405. Optrøkt i G. J. Stigler og K. E. Boulding (red.). 1952. *Readings in Price Theory*. Chicago.
- DUNLOP, J. T. 1938. The Movement of Real and Money Wage Rates. *Economic Journal* 48: 413-434.
- FRIEDMAN, M. 1956. The Quantity Theory of Money: A Restatement. I M. Friedman (red.) *Studies in the Quantity Theory of Money*. Chicago.
- FRIEDMAN, M. 1968. The Role of Monetary Policy. *American Economic Review* 58: 1-17.
- FRIEDMAN, M. 1971. A Monetary Theory of

1977). Med en sådan begrænset anvendelse af Clower's (1966) »dual decision« hypotese vil udviklingen i vareefterspørgselen alene afhænge af foretagernes beslutninger om efterspørgsel efter arbejdskraft og investeringsgoder. På samme måde vil foretagernes kortsigtede sammen med deres langsigtede forventninger alene være afgørende for udviklingen i produktion og beskæftigelse. Det er bl.a. af Grünbaum (1945) fremhævet, at foretagernes forventninger kan være inkongruente og derfor ikke nødvendigvis vil fremkalde produktionsbeslutninger svarende til fuld beskæftigelse. Det er således muligt ved anvendelse af plausible forudsætninger at begrunde eksistensen af arbejdsløshed alene ved forholdene på produktions- eller udbudssiden.

Litteratur

- ACKLEY, G. 1961. *Macroeconomic Theory*. New York.
- AKERLOFF, G. 1970. The Market for »Lemons«. *Quarterly Journal of Economics* 89: 488-500.
- ALCHAIN, A. A. og H. DEMSETZ. 1972. Production, Information Cost, and Economic Organization. *American Economic Review* 62: 777-795.
- AZARIADIS, C. 1975. Implicit Contracts and Underemployment Equilibria. *Journal of Political Economy* 83: 1183-1202.
- BAILY, M. N. 1974. Wages and Employment under Uncertain Demand. *Review of Economic Studies* 41: 37-50.
- BARRO, R. J. og H. I. GROSSMAN. 1971. A General Disequilibrium Model of Income and Employment. *American Economic Review* 61: 82-93.
- BARRO, R. J. og H. I. GROSSMAN. 1976. *Money, Employment and Inflation*. Cambridge.
- BENZEL, R. og B. HANSEN. 1954-55. On Recursiveness and Interdependency in Economic Models. *Review of Economic Studies* 22: 153-168.
- CHEUNG, S. N. S. 1968. Private Property Rights and Sharecropping. *Journal of Political Economy* 76: 1107-1122.
- CLOWER, R. 1966. The Keynesian Counterrevolution: A Theoretical Appraisal. I F. H. Hahn og F. P. R. Bechling (red.). *The Theory of Interest Rates*. London.
- COASE, R. N. 1937. The Nature of the Firm. *Economica* 4: 386-405. Opretrykt i G. J. Stigler og K. E. Boulding (red.). 1952. *Readings in Price Theory*. Chicago.
- DUNLOP, J. T. 1938. The Movement of Real and Money Wage Rates. *Economic Journal* 48: 413-434.
- FRIEDMAN, M. 1956. The Quantity Theory of Money: A Restatement. I M. Friedman (red.) *Studies in the Quantity Theory of Money*. Chicago.
- FRIEDMAN, M. 1968. The Role of Monetary Policy. *American Economic Review* 58: 1-17.
- FRIEDMAN, M. 1971. A Monetary Theory of

- Nominal Income. *Journal of Political Economy* 79: 323-337.
- FRIEDMAN, M. 1975. *Unemployment versus Inflation*. IEA Occasional Paper 44. London.
- FROYEN, R. T. 1976. The Aggregative Structure of Keynes's General Theory. *Quarterly Journal of Economics* 90: 369-387.
- GELTING, J. H. 1969. Beskæftigelse og produktivitet. I N. Thygesen og P. Nørregaard Rasmussen (red.). *Udviklingslinier i makroøkonomisk teori*. København.
- GORDON, D. F. og A. HYNES. 1970. On the Theory of Price Dynamics. I E. S. Phelps (red.) 1970. *Microeconomic Foundations of Employment & Inflation Theory*. London.
- GORDON, R. J. 1976. Recent Developments in the Theory of Inflation and Unemployment. *Journal of Monetary Economics* 2: 185-219.
- GROSSMAN, H. I. 1972. Was Keynes a »Keynesian«? A Review Article. *Journal of Economic Literature* 10: 26-30.
- GROSSMAN, S. 1976. On the Efficiency of Competitive Stock Markets where Traders have diverse Information. *Journal of Finance* 31: 573-585.
- GROSSMAN, S. J. og J. STIGLITZ. 1976. Information and Competitive Price Systems. *American Economic Review* 66: 246-253.
- GRÜNBAUM, I. 1941. *Økonomisk Træghed og Langtidsanalysen*. København.
- GRÜNBAUM, I. 1945. Inkongruente forventninger og begrebet monetær ligevægt. *Nationaløkonomisk Tidsskrift* 83: 100-118.
- JAFFE, D. M. og T. RUSSELL. 1976. Imperfect Information, Uncertainty, and Credit Rationing. *Quarterly Journal of Economics* 90: 651-666.
- KEYNES, J. M. 1936. *The General Theory of Employment, Interest and Money*. London.
- KEYNES, J. M. 1939. Relative Movements of Real Wages and Output. *Economic Journal* 49: 34-51.
- KEYNES, J. M. 1973. *The Collected Writings of John Maynard Keynes*. Vol. XIII. London.
- KEYNES, J. M. 1973 a. *The Collected Writings of John Maynard Keynes*. Vol. XIV. London.
- KNIGHT, F. H. 1921. ((Genoptrykt 1933). *Risk, Uncertainty and Profit*. Boston. (London).
- LEIJONHUFVUD, A. 1968. *On Keynesian Economics and the Economics of Keynes*. New York.
- LEIJONHUFVUD, A. 1974. Comment. *History of Political Economy* 6: 164-170.
- LUNDBERG, E. 1937. *Studies in the Theory of Economic Expansion*. London.
- MALINVAUD, E. 1977. *The Theory of Unemployment Reconsidered*. Oxford.
- MARSHALL, J. M. 1976. Moral Hazard. *American Economic Review* 66: 880-890.
- METZLER, L. A. 1941. The Nature and Stability of Inventory Cycles. *Review of Economic Statistics* 23: 113-129.
- MODIGLIANI, F. 1963. The Monetary Mechanism and Its Interaction with Real Phenomena. *Review of Economics and Statistics* 45: 79-107.
- PATINKIN, D. 1965. *Money, Interest and Prices*. 2. ed. New York.
- PEDERSEN, J. 1948. *Penge-teori og Pengepolitik*. 2. udg. København.
- ROTHSCHILD, M. 1973. Models of Market Organization with Imperfect Information: A Survey. *Journal of Political Economy* 81: 1283-1308.
- SPENCE, M. og R. ZECKHAUSER. 1971. Insurance, Information, and Individual Action. *American Economic Review* 61: 380-387.
- STIGLER, G. J. 1961. The Economics of Information. *Journal of Political Economy* 69: 213-225.
- STIGLER, G. J. 1962. Information in the Labor

- Market. *Journal of Political Economy* 70: 94-105.
- STIGLITZ, J. E. 1974. Incentives and Risk Sharing in Sharecropping. *Review of Economics and Statistics* 41: 219-255.
- TARSIS, L. 1939. Changes in Real and Money Wages. *Economic Journal* 49: 150-154.
- TARSIS, L. 1976. The Collected Writings of John Maynard Keynes. Vols. XII and XI. *Journal of Economic Literature* 14: 1282-1286.
- VASTRUP, C. 1977. Income creation, actual income, and expectations. *Nationaløkonomisk Tidsskrift* 155: 231-238.
- WOLD, H. 1952. *Demand Analysis*. Stockholm.